

ULTIMA ESPERANZA BOOKS

Vid vägs ände

En släktberättelse

Finn Bergstrand

Johan Månssons släkt

Sara Jonaedotter (1766–1832) gift med **Matthis Månsson** (1764–1792).

Maria Matthisdotter (1788–1853) gift med **Måns Pehrsson** (1776–1840). Dotter till Sara och Mathis.

Johan Månsson (1821–1913). Barn till Maria och Måns (lik-som brodern Peter och systrarna **Lena**, **Elin** och **Anna Stina**).

August (1852–1912), **Per** (1855–1927) och **Tilda** (1859–1919). Barn till Johan i hans första äktenskap, med **Lisbeth Samuelsdotter** (1814–1860).

Oscar (1862–1900). Son till Johan i hans andra äktenskap med **Maja Lena Johannesdotter** (1828–1902)

David (1861–?) Påstådd utomäktenskaplig son till Johan.

1912

Den gamle låg i sin säng i pigkammaren och hade just vaknat. Klangen av kyrkklockorna hade tonat bort och han insåg att det måste ha varit en dröm. Vad hade den handlat om? Någon som dött, förmodligen. Han mindes inte längre.

Slammer hördes från köket där Tilda som vanligt var tidigt i gång med sina sysslor. Ute från gården trängde ljudet av de ständigt kacklande hönsen och kon som bölade och gnölade i väntan på morgonutfodringen.

Men från övervåningen kom inga ljud och han retade sig på detta, trots att han borde ha vant sig för länge sedan. Svärsonen Frans var lat. Inga bortförklaringar hjälpte, även om Tilda försökte så gott hon kunde. Somliga slutade tidigt att arbeta och lät sysslorna tas över av barnen. Ibland var ungarna för små eller så hade de flugit ut ur boet, men resultatet blev detsamma, ett långsamt förfall som bara märktes över tid.

Frans var helt frisk, bara 64 år och därför fullt arbetsför. Han var dessutom av god småländsk härkomst, från Kavsjömåla, så då fanns det absolut ingenting att skylla på, tänkte den gamle. Förnamnet hade Frans förresten snart efter ankomsten till Amerika ändrat till Frank. Han retade sig även på detta.

”Ge mig lite vatten, Tilda”, ropade han med svag röst.
”Jag är så törstig.”

Hon hörde honom och kom rusande med vattenflaskan, fyllde hans glas.

”Hur mår du i dag far? Hur är det med magen? Den tål säkert lite gröt.”

Han skakade bestämt på huvudet. Detta ständiga tjat om hans hälsa!

”Oroa dig inte. Jag tyar nog ett tag till. Men inte så länge. Johan Månsson är inte odödlig, även om somliga verkar tro det. Och nån gröt vill jag inte ha. Inte just nu.”

Hon kände med handen på hans panna och konstaterade att han nog inte hade någon feber.

”Behöver du lätta på dig?”

Hon räckte fram nattkärlet och han tog tacksamt emot det.

”Nu får du vara för dig själv ett tag, far. Jag måste ge djuren mat.”

Det blev tyst i köket när Tilda gått ut och han blev ensam med sina tankar. De hade blivit han ständiga sällskap sedan magsjukan satte i förra året och han blev sängliggande.

Johan trivdes med detta, åtminstone de stunder då värkarna inte plågade honom. Vad skulle han annars sysselsätta sig med? Utföra något arbete kunde han inte längre, men minnena från förr kunde han lätt plocka fram när han ville och de gav honom sällskap. Där fanns så mycket att tänka på och fundera över. Allt det som han varit med om under sitt långa liv. Saker som han var stolt över. Saker som han ångrade. De snart nittiotvå åren rymde rätt mycket, konstaterade han, ganska belåten med sig själv och lade sig till rätta i sängen. Slöt ögonen. Tänkte efter en stund. Var ska jag börja den här gången?

Tilda hade alltid varit duktig och snabb i sitt arbete, ren

och prydlig. Han hade märkt det redan när hon var liten flicka och tidigt fått börja hjälpa till på gården hemma i Högahult. Ibland hade han fått ta henne i försvar mot styvmodern som irriterade sig på att flickan var så självständig och ibland trotsig. Då kom han själv i skottgluggen för hustruns giftigheter och det hade han inte kunnat ana när han gifte sig med henne.

Man vet så lite om människorna, tänkte Johan. Inte ens sina egna barn är det lätt att förstå sig på. Som nu att Tilda tog så väl hand om honom på hans ålders höst. Så hade det inte alltid varit förr i världen. Nog hade han för egen del tänkt själviskt när han ville ha flickan med sig över Atlanten till Amerika. Meningen var ju att han skulle skaffa sig en egen farm i det nya landet och att hon skulle ta hand om hushållet i väntan på att han skulle finna sig en annan kvinna. Fast någon sådan dök ju aldrig upp, och det var inte så konstigt då han redan hade fyllt gott och väl de 50. Vem ville ha en sån gammal gubbe som hade lämnat hustru och barn efter sig i Sverige och som dessutom knappt hade några pengar sparade! Den sanningen skulle inte gå att dölja. Men i stället för att stanna kvar hos honom hade Tilda nästan genast skaffat sig plats på en gård borta i Stillwater. Och det var ett svek, tyckte han.

Det var Elin, hans egen storasyster, som hade satt grillerna i Tilda. Systemen hade lämnat Sverige några år före honom och redan hunnit lägga sig till med amerikanska idéer när de återförenades i Amerika.

”Liksom du själv måste Tilda lära dig hur det går till här i landet” hade hon sagt. ”I Amerika är det annorlunda, glöm sederna i Småland. Tilda ska inte behöva gå och tjäna piga åt sin far.”

Så hade hon predikat för honom. Som om inte han själv redan som liten pojke hade fått lära sig stå på egna ben och senare lärt sina barn samma läxa!

Han mindes hur högfärdig Elin hade varit när hon berättade att två av hennes barnbarn gift in sig i ”fina” amerikanska familjer. Att slippa gå i de grå vadmalskläderna, att få bli fri från de tråkiga hushållsplikterna och i stället kunna skaffa sig tjänstefolk. Det var målet för en fattig invandrarflicka, inte att hamna i samma elände som Elins eget slaveri hade varit hemma i Botamåla. Därför borde brorsdottern Tilda uppfostras i det amerikanska levnadssättet så att hon fick del av framgångarna i landet.

Och så hade det förstås också blivit, på sätt och vis, tänkte Johan.

Tilda gifte sig till slut med den rike Frans, flyttade in i hans stora hus, skaffade vackra möbler och dessutom barn som kommit i tät följd. Men hon hade gjort det för pengarnas skull, inte för kärlekens. Det hade hon anförtrott honom den gången hon efter stora samvetsförebråelser hade bestämt sig för äktenskapet. Han hade varnat henne, men det hade inte hjälpt.

”God morgon svärfar!”

Tildas man hade kommit i kläderna och ner från övervåningen. Nu satte han sig nyrakad och förnöjd vid frukostbordet i köket. Den runda magen putade fram över bordskanten. Dörren stod öppen och Johan tittade eftertänksamt på honom från sin bädd i pigkammaren. Svärsonen hade haft tur med sig i livet, fick visst en ordentlig startpeng av brodern hemma i Älmeboda mot att han sålde sin del av fädernegården och försvann ur synhåll. På så sätt hade han kunnat resa över till Amerika, utan familj, men med mycket pengar i fickan. Han hade slagit sig på boskapshandel och

dragit fördel av konjunkturerna, köpt i dåliga tider och sålt när priserna var som högst.

Skicklig karl, det kan man inte förneka, tänkte Johan. Men nu tyckte Frans att han gjort sitt och inte behövde ta nya tag på gården. Utöver grisarna hade väl han och Tilda bara kvar en gammal stut och en ko till husbehov. Och så hönsen förstås. De var Tildas ögonstenar som gav henne extra guld i hushållskassan när äggen levererades in till Scandia. Fast vad skulle hon med dom pengarna? I huset fanns det pengar nog.

Frans för gammal för att behöva arbeta! Vid bara 64 års ålder! Johan fnyste åter och tänkte på sitt eget långa arbetsliv.

”Ska du inte ha lite gröt?”

Frans hade rest sig och kom in till Johan, räckte inbjudande fram skålen, men Johan skakade avvärande på huvudet.

”Tilda har redan gjort ett försök, men det gick inte för henne heller. Jag får upp det fortare än jag får ner det.”

Han suckade och fortsatte.

”Det är snart slut med mig men det lär inte komma att märkas på grötätandet i det här huset. Kanske blir min mage bättre uppe hos vår Herre. För där blir det nog bättre saker än gröt som serveras.”

”Var glad för att Tilda inte hör dig! Hon gillar inte såna skämtsamheter.”

Johan och Frans hade inte så mycket gemensamt, men de delade, mestadels i tystnad, ett försiktigt avståndstagande från Tildas religiositet som blivit starkare med åren. Det hade märkts redan de få gånger som hon sökt upp sin far i hemmet borta i Wisconsin. Då tjtade hon på honom för att de skulle be tillsammans för August och Oscar och att han själv borde gå oftare i kyrkan. Men han ville inte höra

på det örat utan hellre om hur hon hade det med sin man och hur deras barn utvecklades.

Det var som om hon inte längre var hans barn utan Guds, ja hon uttryckte det faktiskt själv så vid något tillfälle. Men hon var glad över att hans gamla svenska postilla och psalmbok låg framme och att han ofta läste och sjöng ur dem.

Sedan var det pengarna. Hans pengar. Ständigt detta tjat om arvet efter honom, fastän hon hade det så gott ställt med sin Frans. Han mindes så väl grälet de haft när han fortfarande bodde hemma på sin farm. Hur arg han hade blivit på henne och sagt något om att hon själv, som så gärna ville komma till himmeln, hon borde tänka på det gamla talesättet om Paradisets smala port. ”Genom den kommer man inte om ryggsäcken är för stor.” Då hade hon blivit stött och gett sig iväg. Det hade dröjt ett år innan hon åter kom på besök.

Medan Frans fortsatte att smackande äta sig igenom frukosten vände Johan sina tankar längre tillbaka i tiden.

Tilda hade nog inte haft det så lätt när Maja Lena kom in i bilden. Modern hade dött när flickan bara var ett år gammal och styvmodern kom in i hemmet när hon bara var två. Det hade inte varit så lyckligt.

Och hur hade det varit för Tildas äldre bröder? Förmodligen betydligt värre. Han räknade efter.

Hur var det nu när Lisbeth dog? August var åtta och Per fem, men lilla Tilda bara ett år när de blev moderlösa. Året efteråt flyttade de till en annan och främmande del av Småland, och fick på köpet en styvmor som de inte hade tyckt om. Och det gällde så småningom också honom själv. Det hade han snart börjat inse efter Oscars födelse, då modern försummade resten av familjen och bara pysslade med den lille.

Hade han gett sig tid för sina barn efter Lisbeths död? Det hade de nog behövt. Men han hade varit blind och bara satt dem i arbete.

August försvann ur huset så snart han kunde och blev rallare uppåt landet. Per var tystlåten och ägnade sig bara åt skolan och läxorna, eller så gick han om kvällarna ut till höladan och spelade på fiolen som han fått av prästen. Det syntes tidigt att han inte dög till att bli bonde.

Och så lille Oscar. Han hade snabbt kommit till världen och blivit en ljuspunkt. Också han hade varit musikalisk. Men sedan hände det förfärliga, nästan trettio år senare.

Magen reagerade när tankarna kom så här långt och Johan vred på sig för att få smärtorna att tona av.

De första åren med Maja Lena hade ändå varit ganska bra, men sedan kom missväxten och till slut konkursen. Och så stod han där, Johan Månsson, återigen med två tomma händer. Men efteråt hade han arbetat upp sig, det kunde ingen säga emot. Fast bror Peter i Hanagård hade varit till stor hjälp, det måste också erkännas. Trivseln i hemmet hade ändå försvunnit.

Han mindes hur Maja Lena långsamt förändrades i sitt sätt mot dem alla och blev gnatig, retlig och överdrivet sparsam med maten så att de knappt fick äta sig mätta. Alldeles för små portioner fastän det fanns mera att ta av i skafferiet.

Frans hade ätit färdigt och torkade sig nu om munnen med en renstruken vit servett.

”Vad ligger du och funderar på? Har du några klagomål på värdshuset?”

”Inte alls, jag har det bra. Men tankarna flyger och far när man ligger sysslös.”

”Du tänker på August, kan jag tänka.”

”Kanske det”, svarade Johan och skämdes över att Augusts hemska öde ännu inte dykt upp i hans tankar, fastän det hänt så nyligen. Nyheten om Oscars död hade gjort ännu mera ont, men det var länge sedan nu. Det som August hade tagit sig till med låg så nära i tiden. Han kunde ännu inte riktigt fatta det.

Vilken fruktansvärd dag det måste ha varit! Den gick inte att glömma. En granne hade varit vittne till händelsen och genast rest över till Scandia och berättat för honom vad som hänt. Denne hade mitt på söndagsmiddagen fått se hur August blev utburen ur sin redskapsbod och en doktor som följde efter med sina instrument.

Han hade hört de kortfattade meningarna klart och tydligt.

”Ingenting att göra. Mannen är död. Troligen cyankalium. Beklagat sorgen”.

Inget mera. Doktorn hade bara lyft på hatten, sagt adjö och sedan stigit upp i sin vagn.

Det fanns också andra vittnen och de hade berättat. Så småningom hade han förstått sammanhangen. En kärlekshistoria. August var visserligen änkling sedan många år, men han borde väl ändå ha kunnat hålla sig! Det där fruntimret var ingenting att ha, men han hade ändå gjort henne med barn. Hon hade kommit till honom på morgonen och berättat hur det låg till och han hade svarat att han inte ville ha med henne att göra och inte heller med barnet. Inte på några villkors vis. Ett stort gräl utanför hennes stuga hade slutat med att han sprang iväg in i redskapsboden och tog gift i stället. Kanske begrep han inte hur dödligt det var. Ville bara visa sin starka vilja.

Svärsonen märkte hur Johan åter blev orolig.

”Är det magen igen. Det kanske hjälper om du dricker lite vatten?”

”Nej tack. Inte nu. Jag tänker mer på din hustru, Frans. Hon är en god kvinna och du har haft stor tur. Hon sköter verkligen om oss, både dig och mig. Och så barnen förstås. De är väl i skolan nu?”

”Ja det skulle jag tro”, svarade Frans, som sedan länge lämnat över ansvaret också för sina barn till hustrun.

”Nu ska jag ta mig en sväng och se på grödorna.”

Johan var åter ensam med sina tankar.

Skönt att Tilda var så duktig, mycket duktigare än Frans, och kunde sköta hela huset själv med bara en piga som hjälp med grovarbetet. Men varifrån kom all gudligheten som uppfyllde henne nu som vuxen? Inte från honom själv, det var då ett som var säkert. Peter hemma i Högahult var förstås kyrkvärd, men den värdigheten hade inte stört livet hemma på Hanagård de åren då Johan och Maja Lena var inhyses där med sina barn. Snarare var det sunt förstånd som Peter lärt sin lilla brorsdotter.

Ett gott förstånd, det måste nog vara medfött, tänkte han, och i så fall var det säkert minst lika mycket från Lisbeth som från honom själv och hans släkt som hon fått det.

Johan försjönk i minnet av sin första hustru. Hon hade varit så vacker, och så klok! De hade fått tio år, tio lyckliga år. Varför kunde de inte ha fått en längre tid tillsammans? Vad annorlunda livet skulle ha blivit! Och ändå! När hon var borta så hade han inte kunnat stilla sig utan genast börjat leta efter en ny kvinna.

Det obehagliga minnet sköljde över honom. Bara ett halvår efter Lisbeths död! Hur han besökt Växjö, druckit

ett glas eller två på krogen och sedan sent på kvällen fallit för frestelsen och gått ut med den där människan i parken, marketenterskan på regementet, känd för sitt leverne. Och att han kommit tillbaka en vecka senare med samma mål i sikte. Det hade gett följder som han inte tänkt på. Men ingen därhemma hade fått reda på det, fastän hon hotat honom med det.

Efter den pinsamma historien i Växjö hade han sansat sig och tack vare besöket hos syster Lena i Botamåla hade han snart funnit sin nya hustru. Maja Lena var en reslig kvinna och hade inte sett oäven ut – men med en mycket stark vilja. Hon var änka sedan ett år och ville genast gifta sig med honom.

Var det så välbetänkt? Han hade tänkt över saken för sig själv och försvarat sig med att han behövde en kvinna som tog hand om hushållet, kanske också att hans barn var små och behövde en ny mor. Men egentligen var det sig själv han hade tänkt på. Han var bara 40 år och ville inte leva resten av sitt liv som en snöping. Det var det som varit det väsentliga. Och så gick det som det gick.

Johan stönade tyst för sig själv när han i tankarna för tusende gången gick igenom sitt livs elände under de där åren, familjelivets sammanbrott och ekonomisk ruin. I sin vanda hade han talat igenom sina problem med Peter och denne hade hållit med om att det bara fanns en lösning, eller kanske snarare chans till lösning. Och det var Amerika. Många andra hade valt samma väg.

Men vad skulle barnen säga?

August blev inte underrättad om planerna eftersom han var i Norrland och inte lämnat någon adress. Per ville helst stanna kvar i Sverige och bo hos sin beundrade farbror

Peter i Hanagård. Där var han alltid välkommen. Men han hade också sagt att han inte ville svika sin far, och därför hade han svarat ett tveksamt ja till att följa med.

Lillflickan? Ja Tilda var bara 13 år gammal vid det laget, men hade ändå varit så förständig den där gången då han beslutat sig för att fråga henne om Amerikaresan. Under tysthetslöfte. Hon hade genast flugit honom om halsen och sagt ja och förklarat hur väl hon skulle ta hand om honom i det nya landet.

Ungdomligt oförstånd, förstås. Äventyrslystnad. Vad visste hon om den framtiden? Den visste förstås inte heller han själv något om, bara att det skulle bli bättre i det nya landet än att stanna kvar i det gamla. Huvudsaken var att Tilda visat stark vilja att följa med honom och han hade därför blivit extra varm om hjärtat av hennes reaktion den gången. Han skulle inte behöva bli ensam i Amerika, Åtminstone ett av barnen skulle följa med, kanske också Per. Detta hade gjort avskedet från Sverige mindre svårt.

Men hur skulle det ordnas med Maja Lena och Oscar? Skulle hon godvilligt stanna kvar i Sverige och ta hand om sig och den lille tioåringen? Pojken måste förstås få stanna kvar hos sin mor. Skulle hon gå med på det ifall han gav henne hela den lilla penningssumma han skrapat samman? Knappast, och därför hade han hållit tyst om sina Amerika-planer för henne. Alldeles tyst. Hon hade aldrig fått frågan.

Han hade noga planerat hur det skulle gå till och blev på gott humör när han tänkte på hur förberedelserna inför avfärden hade ordnats. Allt hade gått så bra.

Belåten lät Johan tankarna fara och slumrade till.

1832

”**A**v jord är du kommen, jord skall du åter varda. Jesus Kristus vår Frälsare skall uppväcka dig på den yttersta dagen.”

Den gamle prosten höjde rytmiskt sin arm med skoveln och lät jorden falla ner på kistlocket. Familjen och många av sockenborna stod samlade kring graven. De hade alla varit nära bekanta med gamla Sara eftersom hon hade levt hela sitt liv i deras närhet och dessutom var dotter till den legendariske Jonas. Han som efter decennier av kiv inom släkten och bråk med grannarna äntligen hade fått ordning på Hanagården och återgett den det välstånd som gått förlorat vid stormaktstidens slut.

Minnet av honom levde fortfarande kvar i bygden och hade gett Sara en särställning i bygemenskapen. Hon hade själv ökat på omgivningens respekt efter att som ung änka ha haft ansvar för gårdens skötsel under många år till dess dottern Maria hade hunnit gifta sig. Kontrollen över livet där hade Sara ändå behållit in i det sista.

Pojkarna Peter och Johan stod bredvid sina föräldrar och tittade försiktigt ner i den djupa graven. Bakom dem hade systrarna radat upp sig. Det var höst och den kyliga vinden blåste upp löven som tidigare legat i drivor längs kyrkväggen.

När begravningsakten var över och välsignelsen blivit

läst var det många som försiktigt höjde blicken upp mot kyrktornet. Klockan däruppe klämtade en stund för den dödas själ och nu väntade man på vad som härnäst skulle hända. Det sades att den gamle prosten stod i ett särskilt förbund med högre makter, inte bara med den välbekante härskaren över himmelriket, som han just predikat om inne i kyrkan. Han hade också andra allierade som ibland gav tecken på sin närvaro. Ofta kunde det vara en fågel av något slag som befann sig i den dödas närhet. Satt det en duva däruppe på tornet vid slutet av en jordfästning var det ingen fara för den avlidnas själ. Vägen till paradiset var säkrad. Men var det en korp, och om den dessutom flög iväg bort mot skogen, då visste man att det ingalunda var himmeln som väntade den döda. Tvärtom.

Kyrktuppen hade ingen besökare denna dag och stämningen lättade. Uppmärksamheten riktades åter mot graven där blomsterhögen växte.

Nu var det dags för den närmste grannen att gå fram till gravkanten och säga några ord, men pojkarna var fortsatt besvikna över att den väntade signalen från kyrktornet hade uteblivit. Peter ville trösta sin lillebror och viskade därför:

”Hon sa själv till mig att jag inte skulle bry mig om den där historien. Korp eller duva, det gjorde detsamma, såna tecken skulle man inte tro på, det sa hon. Det blir säkert himmeln för henne i alla fall.”

Johan nickade tyst bifall. Så var det nog.

Grannen hade hittat fram till några formuleringar om saknad och uppskattning och kastade ner en blomma. De övriga sörjande gick familjevis fram till gravkanten och gjorde likadant.

Till sist höll Saras svärson sitt tacktal för att så många hade mött upp och därmed visat den döda stor heder.

Begravningen var slut och det var ett långt följe vagnar som lämnade kyrkbyn i Nöbbele och vände åter till den lilla byn Högahult och det efterföljande gravölet i Hanagården. Stämningen hade lättat och barnen började sitt vanliga smågnabbande trots tillsägelser om att visa ordning och tystnad, åtminstone tills de kommit in i skogen. Men det var inte så lätt. Sorgen över den gamlas död var glömd och barnen var nu uppspelta och ville kommentera allt de sett i kyrkan och vid graven.

Men i Hanagårds vagn satt Johan tyst och funderade. Det var första gången föräldrarna ansett honom stor nog att få vara med om en begravning. Det var också första gången han hade fått se en död människa och dessutom en som han känt så väl.

Mormor Sara hade legat i sin kista med öppet lock när barnen fick komma in i salen för att ta avsked av henne. Småsystrarna hade blivit skrämda och gråtande rusat ut på gårdsplanen, men han hade stannat kvar. Han kände henne så väl och hon hade så ofta talat med honom om hur stor del av livet som bestod av döden, att det var den naturligaste sak i världen att en gång dö, lika naturlig som att leva.

Han hade sett hur hon låg där med slutna ögon, men med ett litet leende på de tunna läpparna. Så brukade hon se ut när hon just avslutat en spännande saga för barnen och väntade på deras reaktion. Hade de tyckt om den? Det hade de nästan alltid gjort och då hade hon öppnat ögonen och skrattat tillsammans med dem. Tanken på detta högg till i hans hjärta. Ingen fick sådana trevliga rynkor kring

ögonen som mormor Sara när hon plirade mot honom. Och aldrig mera skulle hennes skratt höras i gården. Han tänkte vidare.

Hon hade också kunnat vara allvarlig när hon ibland samlat barnen omkring sig och berättade för dem om sitt och släktens liv. Alla hade suttit tysta och lyssnat när hon beskrev förfäderna bakåt i tiden. De var som en lång kedja med länkar av olika händelser, ofta spännande och sagolika. Alla grep de tag i varandra. Det gick inte att kasta undan en enda länk, även om man tyckte illa om den, för då brast hela kedjan.

Barnens uppmärksamhet var stor, även om de senare förstod att allt inte var riktigt sant, men det gjorde inte så mycket. Mormoderns sätt att berätta fick dem ändå att tro på vartenda ord. Kedjan började någonstans långt bort i forntiden. Den hade stannat till i nuet men skulle fortsätta i evighet in i framtiden, ja så länge slakten fanns kvar i Småland och i världen.

Johan tänkte ofta på detta och föreställde sig att kedjan sträckte sig fram i luften över markerna i Högahult, utan början och utan slut. Den gick över ängar och hagar och den syntes som ett grovt svart streck över trädkropparna i den mörka granskogen. Mormor hade befolkat kedjan med namn och ansikten och han tyckte sig se hur de hängde och dinglade där i tidsordning och med berättelser om allt vad de hade varit med om, beskrivna på små skyltar intill varandra. Hängde och dinglade för vinden, som strumpor på en tvättlina, tänkte han ibland vanvördigt, men rättade sig genast.

Hon hade berättat att anfäderna någon gång i forntiden hade kommit vandrande till Småland där de väldiga

skogarna gav skydd. Släkten Hane hade blivit mäktig och ledande i det samhälle som växte fram och där Hanegårdarna blev fler och fler. Hon hade berättat om släktens roll under Dackefejden på 1500-talet, särskilt om Måns och Jon Hane som till en början hade stridit på Dackes sida mot kung Gustaf, och senare om deras hjältedåd i kampen mot kungens knektar som rövade och brände befolkningens egendomar.

Och så hade hon berättat om biskopen i Lund, som var så fin att han bytt namn från Knut Hane till Canutus Hahn. Han hade på 1680-talet hjälpt kung Karl XI att få skåningarna att tala svenska. Ingen annan i släkten hade nått så långt som han. Sara hade själv varit i Uråsa en gång i ungdomen och sett den stora stenen som var inmurad i kyrkväggen och berättade om hans liv

Johan och hans syskon förstod nog att Sara överdrev en del om den där biskopen, men han hade ändå funnits och burit deras släktnamn. Anknytningen bidrog till deras övertygelse om att det var något särskilt med deras släkt och att de skulle vara stolta över den. ”Men inte över allt som hänt”, hade Sara sagt. Där fanns också mörka kapitel. Då hade de blivit extra nyfikna.

”Berätta mormor!”

”Ni ska inte gå omkring och tro att alla våra förfäder var helgon! På 1600-talet var det Per Hane som bodde här på gården. Min mormors far. Han slog ihjäl en av grannarna i byn när de en gång gjorde en resa till Ronneby för att köpa sill och salt. På en krog i Blekinge drack de sig fulla och började slåss. Det slutade med att Per dödade reskamraten och som straff fick han senare böta och stå på skampall utanför domkyrkan i Växjö! Fast det hade kun-

nat sluta ännu värre för honom om inte hans far ingripit.”

Hon skakade betänksamt på huvudet.

Johan hade med förfäran lyssnat på mormoderns berättelse. En släkting som var mördare och hade stått på skampall utanför domkyrkan! Och som folk hade gått förbi och tittat på, och kanske spottat på! Kunde det gå så för honom själv en gång? Hur skulle hans eget liv bli och hur skulle hans egen del av kedjan en gång se ut, den bit där hans livsberättelse hängde och dinglade strax efter far och mor och före de egna barnen? Om han nu skulle få några. Hur mycket var förutbestämt, eller kunde man själv bestämma vad man skulle göra av sitt liv?

Han vaknade upp ur sina tankar eftersom naturbehoven åter gjorde sig påminta.

”Tilda! Kom och hjälp mig med kärlet. Det är bråttom!

Hon rusade in från köket, väl medveten om att gubben måste få snabb hjälp, annars fick sängkläderna bytas. Den här gången skedde ingen olycka och han räckte henne tillbaka pottan för senare tömning i gödselstacken.

”Det är bra att du sover så bra, far. Du ser mycket piggare ut nu än i morse.”

”Tack för att du säger det. Så kan det vara. Jag drömmer ofta men det är inte alltid så trevliga drömmar.”

”Om vad då”, frågade Tilda misstänksamt.

”Det ska du inte bekymra dig om. Jag behåller dem för mig själv. Men det är inget som du behöver oroa dig för.”

Tilda tänkte säga något men avstod, snörpte i stället på munnen och försvann ut i köket.

1848

Han hade läst om det i tidningarna, hört prästens fördömande ord från predikstolen i Nöbbele kyrka. De hade gjort honom och somliga andra ungdomar rebelliska. De äldre hade oroat sig för framtiden.

Det var en ny tid, så mycket var säkert, tänkte han. Förändringens vind hade svept över hela Europa. I Paris ledde den till gatudemonstrationer och så småningom en ny men kortvarig revolution. Oroligheterna nådde även Stockholm, och även där slogs protesterna ner med våld och med många döda på gatorna som resultat. Ryktet om händelserna i huvudstaden spred sig snabbt över landet och rabulist var ett nytt ord som också Johan hade fått lära sig vad det betydde när han stavat sig igenom nyheterna i Växjöbladet.

Det kändes som att utvecklingen även i Sverige plötsligt vänt från den gamla trygga tillvaron. En ny tid hade randats och i bondgårdarna såg man med oro på befolkningstillväxten som skapade allt större problem när den yngre generationen ville skaffa sig egen jord att bruka.

Men oviljan mot förändringar var djupt rotad bland de äldre. Den nya fattigdomsförordningen och borgarnas försök att genomföra nya lagar om tullfrihet väckte motstånd ute på landsbygden, för att inte tala om förslaget att avskaffa den gamla indelningen av riksdagen i fyra stånd.

Bondeståndets inflytande var hotat. Det stod och vägde mellan de konservativa och liberala krafterna. Var stod den nye kungen, Oscar I, i de här frågorna?

Peter och Johan hade varit närvarande vid mötet i sockenstugan i Nöbbele och alla hade varit överens. Nymodigheterna skulle innebära en försämring av böndernas makt i landet och leda till ökade skattebördor. De måste därför avvisas. Men för de två bröderna var den mest näralliggande frågan något annat och mycket mera jordnära.

Laga skifte skulle till slut genomföras också i Höghults by. Så var det bestämt från högsta håll, och så skulle det bli. Ingen återvändo, fastän ägarna till de tre gårdarna hade tredskats och under flera år försökt undvika det oundvikliga. Det hade stötts och blötts om de nya ägogränserna, såväl inbördes som med lantmäternas i Växjö. Den 1 maj 1848 skulle allt vara klart, och så blev det också trots allt knot. Den andre åbon i Hanagård fick ge med sig och flytta ut på det norra gärdet. Men den gamla släktgården fick vara kvar på sin plats och byggdes nu ut och förbättrades.

Peter tyckte egentligen att detta var onödigt slöseri med pengar. Byggnaden hade stått där i flera hundra år och skulle nog klara minst hundra år till, men Peters hustru Christina tyckte annorlunda och hade dessutom en stark vilja. Hon ville ha ett vackert och bekvämt hem eftersom hon var sjuklig. Och Peter gav med sig. Johan hade ingen talan.

Christina nöjde sig inte bara med de yttre tingen. Brännvinsbruket var ett ont som hon lärt sig avsky sedan hon fått lyssna till den kände prosten Wieselgren som reste runt i Småland och propagerade för nykterheten. Nu krävde hon av sin man att han skulle gå med i en nybildad nykter-

hetsloge i Linneryd. Han hade motvilligt fogat sig, men hade utan framgång försökt få också sin bror med sig dit.

Johan skrattade tyst för sig själv vid tanken på nykterhetslogen. Hur Peter nedstämd hade lomat iväg till mötena och vid återkomsten blivit förhörd av hustrun om vilka som varit med. Christina var inte lätt att ha att göra med.

Johan hade funderat över de här sakerna under det senaste året. Livet i Höгахult skulle bli helt förändrat för honom nu när brodern gift sig. Det var inte bara arbetet ute på ägorna som skulle förändras. Också livet på den nyrenoverade gården skulle snart bli annorlunda när Christina tog tag i tyglarna, trots sin sjukdom. Hon var den typen. Barn-doms hemmet skulle inte förbli vad det varit. En ny barnskara skulle fylla huset och tränga ut Johan från platser som han vant sig vid att betrakta som sina. Han skulle få mycket mindre att säga till om. Bli förvisad till att vara föga mer än dräng, tänkte han. Han hade beslutat sig. Förr eller senare måste han tala ut med Peter om de här sakerna. Så blev det också.

Det var Peter som till slut tog initiativet. Under en paus i arbetet hade de satt sig ner en stund på bänken framför boningshusets sydsida. Solen värmdde och de njöt i tystnad av den tillfälliga vilan, Christina låg i sovrummet och tog sin vanliga middagsslummer. De stora lindarna stod som skiltvakter vid grinden och gav svalka åt invånarna på gården. Nu lyste de röda i den klara septemberdagen och bekymren verkade ligga långt borta. Plötsligt började Peter vrida sig oroligt på bänken och till slut bröt han den sköna stämningen.

”Jag är ledsen Johan, men vi måste prata om det nu. Du kommer nog att bli ledsen, men det är som det är.”

Johan anade vad som väntade men låtsades ovetande.

”Du måste flytta härifrån. Christina menar att du måste söka dig ditt eget liv, bryta med barndomshemmet.”

Johan satt tyst. Han kände sin bror, förstod honom mycket väl. Hade väntat på det som måste komma. Ändå gjorde det så ont när han nu fick beskedet, klart och tydligt. Hustrun hade säkert tvingat Peter att ta upp det här samtalet och denne var nu olycklig över detta. Johan var hans lillebror. De hade alltid kommit bra överens, nästan alltid, och de hade arbetat bra tillsammans. Från och med nu skulle det bli annorlunda.

Han hade redan tidigare funderat på det. Halvkvädna kommentarer då och då från brodern hade gett skjuts åt tankarna. Sammantaget hade de fått honom att se hela bilden. Peter hade inget val. Hans nygifta hustru tänkte på framtiden. Att ha två familjer som växte upp i samma hus var inte bra. Det skulle skapa osämja. Något samägande var inte att tänka på, det visade erfarenheterna från tidigare generationer, något som också gamla Sara hade varnat dem för.

”Jag visste att det var det här du ville säga”, svarade Johan till sist. ”Men din kvinna gillar mig inte, det är egentligen där som skon klämmer.”

Peter förnekade genast detta. Kanske lite för snabbt.

”Där har du fel, alldeles fel. Hon tycker mycket om dig, fattas bara annat! Men hon önskar dig en framtid där du kan stå på egna ben, vara din egen och inte vara beroende av din storebror. Det är hög tid för det. Du är 27 år gammal!”

Johan gillade inte påminnelsen om sin ålder.

”Tror du själv på att det är hela sanningen?”

Peter blev besvärad, det syntes tydligt.

”Klart att jag gör. Och jag tror dessutom att det hon säger är rätt. Egentligen har du det bättre förspänt än jag. Har du inte tänkt på fördelarna av att vara den yngre brodern? Större frihet! Ibland tänker jag att jag skulle vilja vara i dina kläder, vara den som slapp familjeplikterna, kravet att vårda och utveckla vår gård. Få göra som du och kunna ge mig ut i världen till någonting nytt, vara fri och obunden! Och med din lagliga andel av gårdens värde i fickan!”

”Det där säger du bara för att jag inte ska bli ledsen. Men jag förstår att det inte finns någon annan lösning.”

Johan var tyst en stund och tänkte efter.

”Fri och obunden. Det kan leda vart som helst. Också till fördärvet.”

”Vad menar du?”

”Jag tänker på Tullberg, stortjuven borta i Norregården. Du och systrarna berättade ofta om honom när jag var liten och varnade för hans öde. Det var nog mest för att skrämma mig. Jag var väl bara fyra år när de fick fast honom ute i skogen och dödade honom.”

Peter bytte gärna samtalsämne.

”Ja det var en förfärlig historia.”

”Det är det minsta man kan säga”, svarade Johan. ”Våra föräldrar talade mycket om Tullberg och ville inte att någon av oss skulle sluta som han. Men jag beundrade honom kanske just därför. Han levde ett liv i frihet därute i skogarna och gjorde ju själv inte något ont. Tog bara från de rika och gav till de fattiga. Ändå pratade man om honom som en ogärningsman.”

Peter skrattade och fyllde på.

”Han gjorde Högahult känt över hela landet och jag var

som barn stolt över att ha träffat honom. Ett par gånger stod han i vägskalet härutanför och spelade på sin fiol. Lite intresserad av vår storasyster Lena var han nog. Och att hon var kär i honom, det är jag säker på. Kommer du ihåg dikterna som han skrev till henne och de andra flickorna?”

”Visst gör jag det.”

Det blev tyst en stund när de två bröderna funderade vidare över stortjuvens öde.

”Klart att jag inte vill sluta som Tullberg”, sade Johan och tillade. ”Jag har tänkt på saken. Det får bli som du sagt. Och som Christina vill. Jag vill inte ha ett liv som passopp och dräng här på gården. Låt oss dela upp det ekonomiska så snart som möjligt. Sedan ger jag mig iväg”.

Det var en solig men blåsig oktoberdag som han lämnade Högahult. Han kände sig frisk och stark, och framför allt lättad över att till slut ha kunnat ge sig iväg. Det fanns en värld utanför Nöbbele socken, en värld där han hade frihet att skapa sig ett eget liv utan hänsyn till andra än sig själv. En frihet som inte blev sämre av att han hade sin del av pengarna för Hanagården väl insydd i byxfodret.

Vinden blåste honom i ansiktet och uppe i luften syntes en försenad fylking vildgäss som drog mot söder. Själv skulle han norrut. Ett kapitel i livet var över och nu började ett nytt. Det var hög tid att han lämnade ungdomen bakom sig. 27 var ingen besvärande hög ålder.

Han ville ut i världen och se sig omkring, kanske till Stockholm, kanske ännu längre bort. Men den första anhalten skulle bli Tävelsås där syster Anna Stina bodde på Norregården med sin man.

Lisbeth

Det hade tagit honom ett par dygn och övernattningar i hölador hos främmande människor innan han var framme vid den första stationen på vägen ut i världen. Anna Stina och hennes man hade välkomnat honom till sitt hem, men han såg nu att det var en fattig gård och att både systemen och mannen var slitna av ett hårt liv. Det var synd om dem och han förstod att de behövde hans hjälp med gårdens skötsel och få en del fallfärdiga byggnader reparerade.

Han ville inte svika och blev därför kvar över vintern, trots att de inte hade någon lön att erbjuda utöver mat och husrum. Men det skulle visa sig att som belöning väntade honom något annat och bättre, en hustru. Kanske var det hoppet om detta som fick honom att stanna längre än planerat.

Johan vände på sig i sängen för att ligga lite bekvämare. Det här ville han gärna söka upp i sitt minne, stanna till och njuta av. Kanske också det bittra som sedan följde.

En regnig och kall novemberdag hade hon kommit dragande på en kärra ute på byvägen och han hade genast släppt det han höll på med för att hjälpa henne. Det var så det började och han gjorde sig därefter allt oftare ärende över till Bergagården och förstod snart att känslorna var besvarade. Tankarna på friheten och världen utanför Småland